

Van 18 tot 23 juni 2023 trok Ann Overbergh (KUNSTENPUNT) naar Lissabon om er de Acesso Cultura Semana–week te volgen. Dat is een reflectieweek die [Acesso Cultura](#) organiseert rond toegankelijkheid in de cultuursector, met een focus op – maar niet beperkt tot – antivalidisme.

Acesso Cultura heeft als missie de bevordering van deelname aan cultuur, en het helpen wegnemen van drempels: intellectueel, sociaal en fysiek. Het volgt internationale tendenzen, adviseert organisaties in Portugal en wereldwijd, organiseert workshops en panelgesprekken en brengt mensen in contact rond deze topics.

Maria Vlachou van Acesso Cultura bracht Ann in contact met twee kunstorganisaties in Lissabon die zij als goede praktijken beschouwt op het vlak van toegankelijkheid voor mensen met fysieke, cognitieve of mentale beperkingen: Casa Fernando Pessoa en Teatro do Bairro Alto. Daarnaast sprak Ann met Cristina Veloso van Loja Cultura Lisboa, dat vergelijkbaar werk doet als Cultuurloket in Vlaanderen. **Loja Cultura Lisboa** wordt geprezen om zijn gebruik van heldere en eenvoudige taal bij het informeren van kunstenaars en kunstorganisaties over juridische of financiële kwesties.

Maar de week opende met een interview (hybride: publiek volgde live en via zoom) tussen Maria Vlachou zelf en Esme Ward en Njabulo Chipangura van het **Manchester Museum**. Het gesprek kaderde in de reeks *The Activist Museum*.

Een activistisch museum? Volgens PhD Jennie Carvill Schellenbacher ligt er activistisch potentieel bij musea die een rol opnemen in het (mee) vormgeven van de samenleving. Ze kunnen publiek inspireren tot actieve burgers die zich inlaten met het democratisch proces op lokaal, regionaal en nationaal vlak. In de reeks *The Activist Museum* onderzoekt Acesso Cultura via gesprekken met “goede praktijken” hoe ze dat concreet aanpakken.

Het [Manchester Museum](#) is één van de grootste universiteitsmusea in het Verenigd Koninkrijk. Het beheert ruim 18.000 objecten uit de hele wereld. De invulling van tentoonstellingen, omkadering en activiteiten wordt voor een groot stuk gecocureerd met lokale verenigingen en gemeenschappen. Er is een verdieping waar NGO's, verenigingen, kunstenaars, schrijvers en studenten werkzaam rond sociale en ecologische rechtvaardigheid een plek krijgen.

Het museum kijkt met eigentijds kritische blik naar het Brits koloniaal verleden en bouwt banden uit met gemeenschappen wereldwijd die verbonden zijn met de voorwerpen die het beheert, de betekenis ervan en de verhalen erom.

De talk wordt later online gezet op de website van Acesso Cultura. De belangrijkste takeaways zijn:

- [Waarden](#)gedreven: inclusiviteit, verbeelding en zorg/empathie zijn de drie kernwaarden.

Esme Ward (directeur): “Op hun best zijn musea ruimtes waar we kunnen worstelen met de complexiteit, de wereld, en de vraag wat het is om mens te zijn. Musea

moeten resoneren bij de mensen waarvoor ze er zijn, verbonden en inclusief zijn, zorgzaam en met zin voor burgerschap. We willen verschillende generaties en gemeenschappen in verbinding brengen om samen te bepalen hoe we verder willen, hoe we samen willen *zijn*. Dat gaat stukken verder dan collectiebeheer. Het is bouwen aan de relaties met je stad.”

- Het museum wil een open plek zijn, afgestemd op de noden van de stad Manchester.

Esme Ward: “Hoe ben je van nut voor je stad? Dat wil je te weten komen. We vieren verschillende religieuze praktijken, bieden plaats aan verhalen van diasporische gemeenschappen, we vragen mensen naar wat zij echt belangrijk vinden. Je geeft mensen het gevoel ergens bij te horen en ergens mede-eigenaar van te zijn.”

Het vernieuwde museum werd ingericht in dialoog met de lokale gemeenschappen. Er is een stilleruimte, de toiletten zijn gezamenlijk vormgegeven, er is een therapieruimte, de galerie is meertalig (met Engels als derde taal).

- Het museum legt niet de focus op voorwerpen maar op de verhalen rond en de relaties tussen de voorwerpen en de mensen en gemeenschappen die er een band mee hebben. Dat maakt deel uit van hun inspanningen rond restitutie.

Njabulo Chipangura (curator): “Voorwerpen kunnen er goed uit zien, maar daar blijft het niet bij. Ze zijn gemaakt met een bepaalde reden of doel. We moeten het koloniaal geweld erkennen waarmee ze uit hun context werden gehaald. Via co-curatorschap en bijleren over de waarden van verschillende gemeenschappen verbonden met deze voorwerpen stel je daar iets betekenisvol tegenover.”

- Collectief werken en in permanente verbinding staan is erg belangrijk.

Esme Ward: “Hoe waardeer je expertise? En de expertise van wie? Enkel die van de – doorgaans witte mannelijke – verzamelaar, enkel het institutionele perspectief? Dat verhaal is al heel lang verteld, het is tijd om daar iets aan toe te voegen, ons begrip van wat collecties kunnen zijn complexer, meer genuanceerd en breder maken.

Op bezoek bij Casa Fernando Pessoa en Teatro do Bairro Alto

Casa Fernando Pessoa ontsluit het leven en werk van dichter Pessoa en promoot poëzie meer in het algemeen. Poëzie als medium en een permanente tentoonstelling opgebouwd rond een dichter, dat zijn niet de makkelijkste thema's om mensen mee te lokken. De organisatie zet sterk in op publieksbemiddeling en drempelverlaging.

In 2023 kreeg Casa Fernando Pessoa de Acesso Cultura 'special mention' voor helder taalgebruik zonder verlies van diepgang in hun zaalteksten, content warnings en andere omkaderende teksten. Voor zo'n helder taalgebruik werkt de organisatie samen met een gespecialiseerde partner. Dit is geen copywrite-bedrijf, wél een partner gespecialiseerd in het eenvoudig overbrengen van rijke informatie.

Naast de zaalteksten hangen vertalingen in braille, maar de teksten zijn ook in reliëf gedrukt opdat de vele slechtziende of blinde mensen die geen braille lezen de teksten kunnen “voelen” door ze te betasten. De zaalteksten zijn vandaag nog gedrukt in een schreeffletter maar dat zal worden aangepast: vooral voor mensen met dyslexie is het lezen van schreefloze lettertypes makkelijker.

Bij gegidste rondleidingen voor blinde en slechtziende mensen worden telkens twee mensen voorzien: één persoon geeft de courante inhoudelijke informatie mee, de andere persoon is ertoe opgeleid om een objectieve, quasi-technische beschrijving te geven van wat er te zien is. Dit is vergelijkbaar met hoe mensen zichzelf aan het begin van een presentatie soms beschrijven (“ik ben een vrouw van 45 met halflang donker haar en vandaag draag ik een donkere rok en witte blouse.”)

Zowel Casa Fernando Pessoa als het multidisciplinaire kunstencentrum Teatro do Bairro Alto hebben vloeren die blinden en slechtziende mensen helpen de weg te vinden. Kleine halve bollen markeren waar er een “verandering” komt, zoals de overgang van een vloer naar een trap, of een drempel. Parallele strepen die ook licht uit de vloer opbollen leiden mensen die niet (goed) zien langs de meest logische trajecten: doorheen de tentoonstelling bijvoorbeeld, of van de ingang naar de ticketbalie. Teatro do Bairro Alto heeft aan de ticketbalie een zelfgemaakte versie van zijn brochure in braille liggen. De ticketbalie is ingericht op de hoogte van een rolstoelgebruiker en is zo gebouwd dat een rolstoelgebruiker comfortabel van de balie gebruik kan maken: zo is er ruimte voorzien voor de benen om onder de balie door te komen wanneer men dichterbij wil komen. Hetzelfde is voorzien bij de displays van Casa Fernando Pessoa, waar teksten (al dan niet in braille) en foto’s getoond worden.

Bij Casa Fernando Pessoa is op elke verdieping permanent een collega aanwezig. Die is er niet louter als zaalwachter maar vooral om te observeren of te polsen naar de noden en interesses van mensen. Bij beide organisaties is het hele team ertoe opgeleid om hands-on mensgericht en inclusief te werken. Ook nieuwe collega’s krijgen zo’n opleiding.

Beide organisaties werken met content of trigger warnings. Bij Casa Fernando Pessoa staat gemarkeerd wanneer je een ruimte binnengaat waar het licht meer gedempt is dan elders, bijvoorbeeld ter bescherming van oude boeken. Je wordt gewaarschuwd wanneer je een ruimte binnengaat met veel spiegels, waar je jezelf meerdere keren gereflecteerd kunt zien, wat voor sommige mensen verwarrend of vervreemdend kan werken. Bij Bairro Alto staan deze warnings niet in de brochures omdat men op het moment van publicatie vaak de nodige informatie nog niet heeft. Zodra die informatie er is wordt die wel beschikbaar gemaakt, liefst online en minstens aan de balie.

Van sommige zaken kunnen blinde of slechtziende mensen niet “genieten” als er geen tactiele doorvertaling is. In Casa Fernando Pessoa hangt een iconisch portret van Pessoa. Het portret is in kleinere vorm gedupliceerd met reliëf zodat het gevoeld/getast kan worden. Details in het totaalportret zijn in groter detail weergegeven in aparte tableaux. Eén detail in het schilderij wat mensen met bepaalde neurodivergenties kan triggeren – een vloer met een tegelpatroon - is op veiligere manier gereproduceerd in reliëf op een apart tableau. Tijdens zogenaamde

“relaxed sessions” (wekelijkse besloten rondleidingen voor minder mensen, met intensievere begeleiding, minder lawaai en minder constrasterend licht) wordt de aandacht van mensen die zich bijvoorbeeld op het autismespectrum bevinden geredigeerd van het oorspronkelijke schilderij – met mogelijk triggerende patronen op de geschilderde vloer - naar de veiligere reproductie in reliëf.

Dove en slechthorende mensen hebben soms een moeilijke relatie met tekst, omdat ze die tekst zelden of nooit uitgesproken “horen”. Hun band met tekst kan afkalven. Er bestaat een Deaf Poetry beweging, waarbij (net als bij “Dove muziek” overigens) poëzie in gebaren wordt vertolkt. Casa Fernando Pessoa heeft al één keer dergelijk event gefaciliteerd, en de ervaring smaakt naar meer. In de permanente tentoonstelling over Pessoa kun je ook zijn poëzie in gebarentaal bekijken. Portugese gebarentaal is overigens een officiële landstaal in Portugal.

Tijdens de COVID-crisis kon je je aanmelden om door Casa Fernando Pessoa te worden opgebeld en een gedicht naar keuze voorgelezen te krijgen. Na de crisis hebben ze deze dienst behouden omdat ze weten dat het niet voor iedereen eenvoudig is deze gedichten te vinden, te lezen, of zelfs de verplaatsing naar het museum te maken.

Teatro do Bairro Alto heeft sterk ingezet op zijn toegankelijkheid voor mensen in een rolstoel, zowel publiek als artiesten. Dat betekent dat ze rolstoeltoegankelijke loges en douches hebben voorzien, en dat ze een platform voorzien om mensen zonder problemen naar die loges te krijgen. Dat is heel betekenisvol: uit interviews met kunstenaars met beperkingen in Vlaanderen leerden we dat zij vaak het gevoel krijgen nog net welkom te zijn als publiek, maar dat de mogelijkheid dat zij ook kunstenaar zijn vaak niet bij de organisatie lijkt op te komen. Dat wordt gesymboliseerd door trappen naar het podium en een ontoegankelijke backstage.

Ook mensen met mentale of cognitieve beperkingen kunnen kunstenaar zijn. Teatro do Bairro Alto presenteerde al één keer een voorstelling waarbij een persoon met een dementieziekte betrokken was. Meer algemeen voorziet het huis een pictogrammen-legende voor publiek én kunstenaars, zodat die kunnen “aanwijzen” wat ze willen zeggen of vragen. Ze hebben ook technische fiches beschikbaar in pictogrammen en in heldere taal (in de betekenis van een gespecialiseerde eenvoudige herformulering voor lezers die daar behoefte aan hebben).

Lessons learnt

Wat opvalt is dat de belangrijkste stappen in termen van het toegankelijker maken van een infrastructuur, worden gezet als onderdeel van een algemene verbouwing/vernieuwing. Dat is logisch: er is momentum, er is iets meer budget dan anders (en daarbinnen kun je prioriteiten aanbrengen), dus de ingrepen kunnen meer zijn dan louter cosmetisch. Ook in Vlaanderen zien we dat organisaties die een verbouwing op til hebben staan zich met meer aandacht informeren over toegankelijkheid en drempelverlaging.

Een tweede leerpunt, wat we ook herkennen uit de dekolonisatiebeweging, is dat je je netwerk uitbreidt met experts en ervaringsdeskundigen, en dat je je zo goed mogelijk door hen laat begeleiden, hun inbreng ernstig neemt en er iets mee doet.

Wie bekend is met de term “witte fragiliteit” (gemunt door Robin DiAngelo) zal ook het derde leerpunt herkennen. Beide organisaties geven mee dat, hoeveel zorg en oog voor detail je ook aan de dag probeert te leggen, je sowieso fouten zult maken en daar ook op gewezen zult worden. De juiste houding is er één van permanent leren en sleutelen.

Zo liet Teatro do Bairro Alto de benedenverdieping van zijn hernieuwde gebouw inrichten door een lokale kunstenaar. Die bracht aan alle wanden beelden aan van groen en natuur. Wat de organisatie niet beseftte, en pas te weten kwam wanneer er voor de eerste keer mensen met bepaalde neurodivergenties binnen kwamen, was dat de beelden voor hen veel te druk waren. Het leerpunt is dat als je inclusiviteit naar mensen met beperkingen ernstig neemt, je bij elke stap die je zet de reflex cultiveert om die te “checken” met een aantal (ervarings)deskundigen op het vlak van fysieke, intellectuele, mentale beperkingen.

Tweede voorbeeld: Casa Fernando Pessoa stelt vast dat de signalisatie van hun genderneutrale toiletten – of beter: het feit dat hun genderneutrale toiletten niet als genderneutraal gemarkeerd zijn maar enkel als toiletten met voorzieningen voor kinderverzorging en toegankelijk voor mensen met beperkte mobiliteit – verwarrend werkt. Teveel mensen lijken te zoeken naar “hun” toilet (mannelijk, vrouwelijk). Ze overwegen om expliciet aan te duiden dat de toiletten genderneutraal zijn. Bemerkt: in Portugal zijn genderneutrale toiletten in publieke gebouwen verboden vanaf 4 of meer WC’s, dus officieel overtreedt de organisatie hier een wet. Toiletten moeten dan wel weer overal verplicht toegankelijk zijn voor rolstoelgebruikers.

Derde voorbeeld: soms stel je vast dat je signalisatie onvoldoende contrast heeft, of dat brailletegeltjes te snel loskomen wegens veelvuldig betast. Dat moet dan aangepast.

Permanent open staan voor leer- en verbeterpunten betekent niet dat je de lat niet hoog legt voor jezelf, wil je inclusiviteit ernstig nemen. Een voorbeeld in verband met de heropening van Teatro do Bairro Alto na de verbouwing. Lissabon staat bekend als een stad met heel veel heuvels. Ook het theater ligt in een straat met een flinke helling, en om in het oude gebouw binnen te geraken moest men een fikse drempel over. De stadsdiensten hadden beloofd de straat ter hoogte van het theater aan te passen opdat mensen in een rolstoel (en mensen met anderszins beperkte mobiliteit) zelfstandig het theater binnen zouden kunnen. Met andere woorden, dat de allereerste en meest opvallende drempel alvast weggewerkt zou zijn. Toen het theater merkte dat de stad hier uiteindelijk niets (tijdig) rond zou doen stak het zelf de handen uit de mouwen en paste straat en drempel zelf aan. Daarvoor moest het wat “red tape” doorknippen. Het was evenwel geen optie te heropenen met die ongewijzigde, fysieke en toch erg symbolische eerste drempel.

Met dank aan Maria Vlachou, Rita Tomás, Andreia Cunha, Mafalda Sebastiao, Ana Paula Rosa, Cristina Veloso, Ana Braga, Clara Riso en Maria Manuel Ferreira.